

УДК 37.031:373.3(09)(477)"1988/1991"

Гавриленко Т.Л.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ 80-х – НА ПОЧАТКУ 90-х рр. ХХ ст.

У статті висвітлено зміни, що відбувалися в змісті початкової освіти, у період загальної перебудови шкільної освіти в кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. в Україні. На основі аналізу навчальних планів, програм і підручників, виданих у цей час, показано, що розробка змісту початкової освіти ґрунтувалася на нових методологічних (деполітизація, деідеологізація, деуніфікація, гуманізація, національна спрямованість) та дидактичних (гуманітаризація, диференціація, інтеграція, варіативність) засадах.

Ключові слова: зміст початкової освіти, навчальні плани, програми, підручники, Україна.

Постановка проблеми. Нинішні політичні, соціальні й економічні зміни в Україні супроводжуються реформуванням освітньої галузі, насамперед початкової освіти як базового рівня, що зорієнтований на формування загальнонавчальних і соціальних компетентностей особистості, визначає її подальший успіх у навчанні та самореалізації. Одним із пріоритетних векторів цього процесу є модернізація змісту початкової освіти, на чому акцентовано у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [16]. Відповідно актуальності набуває вивчення й аналіз історико-педагогічного досвіду минулого, зокрема періоду кінця 80-х – початку 90-х рр., характерними особливостями якого стала перебудова шкільної освіти, розробка змісту початкової освіти на нових засадах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема змісту освіти як одна із магістральних і водночас дискусійних завжди перебувала в центрі уваги дослідників. Різні аспекти розвитку змісту початкової освіти в обраних хронологічних межах знайшли відображення в працях українських учених: Л. Д. Березівської, Л. С. Бондар, Я. П. Кодлюк, В. В. Кузьменка, О. Я. Савченко.

Формулювання цілей статті. Мета пропонованої статті – висвітлити зміни, що відбувалися у змісті початкової освіти в Україні наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів. Зміна політичного курсу, демократизація суспільного життя наприкінці 80-х рр. ХХ ст. викликали зрушення в освітній галузі. Нова ідеологія розвитку шкільної освіти (демократизація, гуманізація, диференціація та ін.), проголошена на лютому Пленумі ЦК КПРС (1988 р.) та відображена у Концепції загальної середньої освіти (розроблена Тимчасовим науково-дослідним колективом (ВНИК) "Школа" під керівництвом Е. Д. Днепров та схвалена III Всесоюзним з'їздом працівників народної освіти у грудні 1988 р.) [2, с. 318, 320-321], зумовила трансформації у змісті початкової освіти.

Перші кроки реалізації нових підходів у побудові змісту початкової освіти знайшли відображення у перехідних навчальних планах на 1989/90 навчальний рік (далі – н. р.). Передусім привертає увагу започаткування його варіативності. Так, Міністерством народної освіти УРСР на 1989/90 н. р. запропоновано використовувати поряд з основними, 2 додаткові варіанти навчальних планів для трирічної та чотирирічної початкової школи з українською мовою навчання [11, с. 10, 13], а на 1991/92 н. р. – уже 6 [12, с. 14-19]. Важливо, що в них зведено до мінімуму обов'язкове тижневе навантаження учнів за рахунок упровадження інтегрованих курсів: "Художня праця", замість "Образотворчого мистецтва" і "Трудового навчання"; "Музика і рух", замість "Музики" і "Фізичної культури"; "Людина і навколишній світ", замість "Ознайомлення з навколишнім" і "Природознавства". Вибір варіанта навчального плану дозволялося здійснювати раді школи, зважаючи на інтереси та потреби учнів, наявність відповідної навчально-матеріальної бази, підготовку педагогічних кадрів [11, с. 4; 12, с. 4]. Згодом колегею Міністерства народної освіти УРСР затверджено навчальні плани для шкіл (класів) з поглибленим вивченням циклу навчальних предметів (іноземна мова, музика, образотворче мистецтво), що вивчалися з I класу [13, с. 9-13], а також – для індивідуально-групових занять із хворими учнями, які перебували на тривалому лікуванні в лікарнях або вдома [18, с. 28]. Упровадження варіативних навчальних планів, на наш погляд, стало втіленням ідей побудови змісту початкової освіти на засадах демократизму, гуманізму та диференціації, а також розширило можливості для індивідуалізації навчання відповідно до запитів і нахилів учнів. Запропоновані варіанти навчальних планів стали перехідними для поступового реформування змісту початкової освіти у першій половині 90-х рр. ХХ ст.

Підкреслимо, що педагогічні колективи шкіл отримали право не лише обирати один із запропонованих варіантів навчальних планів, а й безпосередньо долучатися до їх розробки. Широкі можливості для цього забезпечувала принципово нова структура навчального плану, що з 1989 р.

включала союзно-республіканський (з 1991 р. – державний) та шкільний компоненти. Перший компонент формувався на союзно-республіканському (державному) рівні та був зорієнтований на забезпечення необхідного обсягу й рівня знань, умінь і навичок молодших школярів. До його складу увійшли обов'язкові для вивчення предмети мовного (українська і російська мови), математичного (математика і основи інформатики), природничо-суспільствознавчого (ознайомлення з навколишнім світом, природознавство), художньо-естетичного (образотворче мистецтво, музика) та оздоровчо-трудового (фізична культура, трудове навчання) циклів. Принагідно зазначимо, що протягом 1988 – 1991 рр., відбувся перерозподіл навчального часу між ними. За рахунок скорочення (на 5,5 %) мовного, математичного та оздоровчо-трудового (вдвічі зменшено години на трудове навчання) циклів збільшився час (на 5,1 %) на вивчення предметів художньо-естетичного циклу [15, с. 8; 12, с. 10-11], що розглядаємо як крок до гуманітаризації навчання, а також підвищення уваги до естетичної освіти й виховання молодших школярів.

Принципово новий компонент навчального плану – шкільний, визначався радою школи та спрямовувався на забезпечення індивідуалізації й диференціації навчання молодших школярів, відображення у змісті початкової освіти регіонально-національних особливостей. Ці години відводилися на індивідуальні й групові заняття та консультації, що могли використовуватися для роботи з різною кількістю учнів. За рахунок шкільного компонента рекомендувалося передусім надавати допомогу невстигаючим учням, а також проводити заняття за інтересами школярів, посилювати вивчення окремих предметів ("Математика", "Музика", "Трудове навчання" та ін.) або уводити нові курси ("Ритміка", "Рідний край" та ін.) [11, с. 2-3]. І хоча часові межі, відведені на шкільний компонент, були незначні (у 1989/90 н. р. – 5,2 % від загальної кількості годин, у 1991/92 н. р. – 8,3 % [11, с. 9; 12, с. 11]), його виокремлення у навчальних планах стало кроком до деуніфікації змісту початкової освіти; сприяло варіативності навчального процесу; дозволяло враховувати індивідуальні особливості, інтереси та потреби молодших школярів.

Демократичні зміни в суспільстві сприяли відродженню національної школи, посиленню уваги до вивчення української мови. Так, у навчальних планах на 1989/90 н. р., у порівнянні з попередніми, дещо збільшено час на вивчення української мови в початкових класах [11, с. 8]. Позитивним зрушенням вважаємо також введення з 1990/91 н. р. вивчення української мови з I класу в школах з російською мовою навчання [19, с. 3].

Намагання наблизити зміст початкової освіти до світової практики зумовило упровадження інтегрованих навчальних курсів: "Музика і рух", "Художня праця", "Людина і навколишній світ". Їх введення, як зазначає О. Я. Савченко, дозволило формувати у молодших школярів якісно нові знання, "досягти різнобічного розгляду об'єкта, показати взаємозв'язок явищ, інтенсивно формувати аналіз, порівняння, узагальнення" [26, с. 7]. Водночас з'явилася реальна можливість скоротити тижневе навантаження в початкових класах, зменшити кількість навчальних предметів, а відтак усунути перевантаження молодших школярів.

Закцентуємо і на тому, що в досліджуваній період до навчальних планів для початкових класів уведено низку нових навчальних предметів. У межах вивчення "Музики" або як самостійний предмет запроваджувалося викладання "Ритміки". Цей курс спрямовувався на розвиток музичних здібностей, творчих і виконавських умінь у молодших школярів [23, арк. 3]. Відродження культуротворчої функції школи, залучення учнів до національної історії, культури, традицій тощо актуалізувало включення до навчального плану таких предметів, як: "Рідний край" та "Народознавство" [12, с. 3]. У якості експерименту в 1989/90 н. р. у 15 середніх загальноосвітніх школах УРСР за рахунок уроків з образотворчого мистецтва та трудового навчання уведено новий предмет "Основи дизайну" [8, арк. 183].

Перебудова шкільної освіти передбачала широке застосування у навчальному процесі електронно-обчислювальної техніки. А відтак комп'ютерна грамотність розглядалася як фундаментальний компонент змісту загальної середньої освіти. З 1986 р. у старшій школі розпочалося вивчення курсу "Основи інформатики і обчислювальної техніки" [27]. Водночас науковці (О. Ф. Догадіна, М. М. Кравцова, С. В. Уткіна, Т. О. Фадєєва та ін.) неодноразово порушували питання про вивчення елементів комп'ютерної грамотності з перших років навчання дітей у школі задля формування у них початкових уявлень про можливості обчислювальної техніки (збереження інформації, опрацювання текстів, моделювання), навичок роботи з клавіатурою тощо. Ураховуючи ці пропозиції, вивчення елементів інформатики було введено в програми з математики для початкових класів. Відповідно з 1989 р. змінено назву предмета на "Математика і основи інформатики". Зазначимо також, що науковим співробітником лабораторії дошкільної та початкової освіти НДІ педагогіки УРСР М. М. Левшиним на основі проведеного експериментального дослідження (1985–1990 рр.) доведено можливість і доцільність введення в курс початкової освіти навчального предмета "Початкова інформатика", спрямованого на формування у молодших школярів первинних навичок інформаційної культури та початків інформаційної грамотності [10, с. 19-20]. Однак вивчення інформатики як окремого навчального курсу в початкових класах, на наш погляд, було розпочато із значним запізненням, лише з 2013 р.

Отже, у навчальних планах, виданих у 1989–1991 рр., хоча і в концентрованому вигляді, але досить конкретно, відображалися нові принципи розробки змісту початкової освіти: деуніфікація, національна спрямованість, гуманізація, диференціація, варіативність, інтеграція, гуманітаризація. Окреслені зміни вимагали оновлення навчальних програм. Однак цей процес відбувався дещо уповільнено. Навчальні програми для трирічної та чотирирічної початкової школи, опубліковані в

1990 р., у порівнянні з попередніми, зазнали незначних змін. Вони торкнулися насамперед програми з читання та розвитку мовлення. Зокрема, було вилучено деякі твори ідеологічного та політичного змісту [24; 25]. Учителям рекомендувалося критично і творчо підходити до змісту навчального матеріалу; самостійно визначати доцільність його вивчення з урахуванням соціально-економічних і політичних змін, що відбувалися в суспільстві [7, с. 9].

Звернемо увагу, що в 1990 р. окремою брошурою видано програми з інтегрованих курсів "Музика і рух" (авт. О. В. Комісаров, А. П. Тараканова) та "Художня праця" (авт. В. М. Вільчинський) [23]; у журналі "Початкова школа" надруковано проект програми інтегрованого курсу "Людина і світ" (авт. Н. М. Бібік, Н. С. Коваль) [3], програму з народознавства (авт. З. О. Сергійчук) [28].

Демократизація в освіті сприяла появі перших варіативних програм для початкових класів, що публікувалися для обговорення педагогічною громадськістю на сторінках часопису "Початкова школа". Так, у 1989 р. запропоновано програму з музики для чотирирічної початкової школи, складену А. Т. Авдієвським, А. Г. Болгарським, І. М. Гадаловою, З. З. Жофчаком за участю вчителів музики, методистів, представників творчих спілок республіки. В основу програми покладено методологічну, культурологічну та соціологічну концепції, що ґрунтувалися на таких вихідних положеннях: українська музична культура має самобутні національні особливості і водночас є частиною вітчизняної та європейської культури; сучасна музична культура є системою, що містить різні види музики (народна, академічна, масова популярна музика), культурні й регіональні традиції; визначальне місце в системі музичної культури посідає музичний фольклор. Суттєво, що в програмі широко представлена українська музика, як народна, так і авторська [22]. У 1991 р. в журналі також надруковані варіативні програми "Трудове навчання" (авт. Г. І. Перевертень) для I класу чотирирічної початкової школи [17] та "Художня праця" (авт. Л. В. Бабенко, Н. В. Богданова, О. Л. Суржан) для I-III класів трирічної початкової школи [1].

Важливою організаційно-педагогічною проблемою в умовах реформування змісту початкової освіти стала підготовка підручників і навчальних посібників для молодших школярів на нових методологічних й теоретичних засадах, оновлення їх змісту. Над розв'язанням цієї проблеми неперервно працювали науково-методичні установи та видавництва. З урахуванням соціально-політичних і національно-культурних змін, що відбувалися у суспільстві, переглянуто зміст букварів, читанок, підручників з мов і підготовлено їх до перевидання протягом 1991-1993 рр. [6, с. 9]. Однак за оновленими підручниками з читання (авт. Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко) молодші школярі мали змогу навчатися вже з 1990/91 н. р. У читанках збільшено кількість доступних для дітей цього віку творів українських письменників та поетів, посилено роль усної народної творчості – уведено чимало казок, народних пісень, прислів'їв, колісанок, щедрівок, колядок. У читанці для IV класу фольклорний матеріал не лише "розсипано" по підручнику, а й згруповано у великий розділ "Усна народна творчість" [27, с. 15]. Цінним є те, що в навчальних книгах з читання зменшено кількість текстів політичного та ідеологічного змісту. Водночас спостерігаємо твори на революційну та ленінську тематики, що, з об'єктивних причин за такий короткий час ще не могли відійти у минуле.

Згідно з новим навчальним планом, а також принципів відбору та структурування навчального матеріалу, підготовлено нове видання підручника "Математика" для 2 класу чотирирічної початкової школи (1991) (авт. М. В. Богданович) [4]. Істотною особливістю навчальної книги стала її дворівнева побудова. Перший рівень передбачав обов'язкову математичну підготовку, що мають набути всі учні. Зміст і обсяг відповідного матеріалу визначався державною програмою та був представлений в обов'язкових або першого рівня завданнях. Другий рівень – поглиблене вивчення предмета, оволодіння учнями, які мали математичні здібності й відповідно працювали у прискореному темпі, позапрограмовим матеріалом. Завдання другого рівня або необов'язкові (позначалися зірочками) включали поширені програмові приклади й задачі, нестандартні задачі й завдання більш високого рівня складності та вправи з логічним навантаженням [5, с. 26]. Відтак новий, дворівневий тип підручника дозволяв опановувати зміст навчального матеріалу "на різних ступенях деталізації", здійснювати диференційований підхід у навчанні.

Прикметно, що у досліджуваній період уперше з часу паралельного функціонування трирічної та чотирирічної початкової школи молодші школярі почали працювати за єдиними для цих типів шкіл підручниками: Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко. Читанка – 3(2) кл. (1991); І. Ф. Гудзик. Русский язык – 3(2) кл. (1991); Л. О. Варзацька, М. С. Вашуленко (ред.), О. І. Мельничайко, Л. В. Скуратівський. Українська мова – 4(3) кл. (1990, 1991) [9, с. 320, 324, 336].

Поряд із досягненнями в підручкотворенні для початкової освіти маємо зауважити, що підготовка навчальних книг традиційно відставала від швидкоплинних процесів, що відбувалися в освіті, адже "технологія виробництва книжки" потребувала щонайменше кількох років. Окрім того, наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. книгодрукування ускладнювалося через недосконалість поліграфічної бази; хронічний дефіцит паперу, фонди на який рік у рік скорочувалися (наприклад, у 1991 р. видавництву "Радянська школа" виділено 70% від фондів попереднього року); різке зростанням цін на папір [6, с. 10]. Тому, як уже зазначалося вище, класоводам доводилося швидко реагувати на події життя, творчо використовувати чинну навчальну літературу, інші джерела, своєчасно вносити корективи до змісту навчання.

З метою "оновлення змісту загальної середньої освіти відповідно до Концепції національної школи", спільною постановою колегій Міністерства народної освіти УРСР, Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, Державного комітету УРСР по пресі та Президії Академії наук УРСР (червень 1991 р.) оголошувався конкурс на створення нового покоління підручників, навчальних посібників і програм для загальноосвітніх шкіл, що мав тривати протягом 1991-1995 рр. Для початкових класів шкіл з українською мовою навчання планувалося підготувати такі підручники: "Буквар", "Рідна мова", "Читанка", "Російська мова", "Математика" та "Людина і світ", а також навчальні програми з усіх предметів і курсів (українська та російська мови, математика, природознавство, трудове навчання, образотворче мистецтво, музика, людина і світ, художня праця, музика і рух) окрім фізичної культури. До цього процесу передбачалося широке залучення досвідчених учителів-практиків, методистів, викладачів вищих навчальних закладів, учених, письменників [20, с. 3, 5-7].

Паралельно Міністерством народної освіти УРСР була розроблена цільова комплексна програма "Навчальна книга", спрямована на розв'язання проблем забезпечення загальноосвітніх шкіл новими підручниками і навчальними посібниками [21, арк. 57]. Програмою вперше передбачалося створення для початкових класів навчально-методичних комплексів з інтегрованих курсів, для прискореного навчання; альтернативних і різнорівневих навчальних книг [29, арк. 78-80], що стало важливим кроком на шляху до гуманізації, інтеграції та диференціації змісту початкової освіти.

Висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у обраному напрямку. Підсумовуючи, зазначимо, що в умовах демократизації суспільного життя, національного відродження української держави наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. актуалізувалося питання перебудови шкільної освіти, зокрема перегляду змісту початкової освіти. Проаналізовані навчальні плани, програми, підручники для початкових класів свідчать, що в окреслений період розпочався процес розробки змісту початкової освіти на нових методологічних (деполітизація, деідеологізація, деуніфікація, гуманізація, національна спрямованість) та дидактичних (гуманітаризація, диференціація, інтеграція, варіативність) засадах. Започатковані зміни були покладені в основу змісту української початкової школи та знайшли відображення у законодавчих і нормативних документах, навчальній літературі 90-х рр. ХХ ст., про що йтиметься у наших подальших публікаціях.

Використані джерела

1. Бабенко Л. В. Художня праця. Програма для 1-3 класів / Л. В. Бабенко, Н. В. Богданова, О. Л. Суржан // Почат. шк. – 1991. – № 9. – С. 47-54.
2. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: монографія / Л. Д. Березівська. – К.: Богданова А. М., 2008. – 406 с.
3. Бібік Н. М. Проект програми курсу "Людина і світ" / Н. М. Бібік, Н. С. Коваль // Почат. шк. – 1990. – № 7. – С. 3-6.
4. Богданович М. В. Математика: підр. для 2 кл. чотирирічн. почат. шк. / М. В. Богданович. – 4-те вид., переробл. – К.: Рад. шк., 1991. – 208 с.
5. Богданович М. В. Як працювати за дворівневим підручником з математики / М. В. Богданович, О. П. Корчевська, Т. П. Ящишина // Почат. шк. – 1991. – № 5. – С. 26-29.
6. Дейкун Д. І. Як змінюється зміст освіти / Д. І. Дейкун // Рад. шк. – 1991. – № 7. – С. 3-10.
7. До серпневих конференцій / М-во нар. освіти УРСР, НДІ педагогіки УРСР // Почат. шк. – 1990. – № 8. – С. 9-24.
8. Заступнику Голови Ради Міністрів УРСР тов. Урчукіну В. Г. Про хід експерименту по впровадженню навчання з основ дизайну у школах республіки // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 43, арк. 183-184.
9. Кодлюк Я. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті: підручник / Я. Кодлюк. – К.: Наш час, 2006. – 368 с.
10. Левшин М. М. До вивчення інформатики в 1-4 класах / М. М. Левшин // Почат. шк. – 1994. – № 8. – С. 19-24.
11. Навчальні плани денних загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1989/90 навч. р. // Інформ. зб. М-ва нар. освіти Укр. РСР. – 1989. – № 10. – С. 2-20.
12. Навчальні плани денних загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1991/92 навч. р. // Інформ. зб. М-ва нар. освіти Укр. РСР. – 1991. – № 7. – С. 2-21.
13. Навчальні плани для шкіл (класів) з поглибленим вивченням навчальних предметів // Інформ. зб. М-ва нар. освіти Укр. РСР. – 1990. – № 10. – С. 6-13.
14. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1986/87 навч. р. // Зб. наказів та інстр. М-ва освіти Укр. РСР. – 1986. – № 6. – С. 3-26.
15. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1988/89 навч. р. // Зб. наказів та інстр. М-ва освіти Укр. РСР. – 1988. – № 10. – С. 3-13.
16. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/36322/>
17. Перевертень Г. І. Програма з трудового навчання для 1 класу (чотирирічна початкова школа) / Г. І. Перевертень // Почат. шк. – 1991. – № 7. – С. 46-47.

18. Про навчальні плани для занять з учнями, що знаходяться на тривалому лікуванні // Інформ. зб. М-ва нар. освіти України. – 1991. – № 21. – С. 28-30.
19. Про навчальні програми для масових загальноосвітніх шкіл і СПТУ та шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів на 1990/91 навч. р. // Інформ. зб. М-ва нар. освіти Укр. РСР. – 1990. – № 7. – С. 3-8.
20. Про проведення конкурсів на створення нових підручників, навчальних посібників і програм для загальноосвітніх шкіл та педагогічних навчальних закладів республіки // Інформ. зб. М-ва нар. освіти України. – 1991. – № 21. – С. 3-15.
21. Про цільову комплексну програму "Навчальна книга": рішення колегії Міністерства народної освіти УРСР від 19 червня 1991 р. № 6/38 // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 115, арк. 57-58.
22. Програма середньої загальноосвітньої школи. Музика 1-4 класи // Почат. шк. – 1989. – № 8. – С. 45-61.
23. Програми інтегрованих курсів навчання у початкових класах середньої загальноосвітньої школи. Музика і рух та художня праця (1990 р.) // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 87, 1-25 арк.
24. Програми середньої загальноосвітньої школи. 1-3 класи / М-во нар. освіти УРСР, Голов. навч.-метод. упр. заг. серед. освіти. – К.: Рад. шк., 1990. – 176 с.
25. Програми середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи / М-во нар. освіти УРСР, Голов. навч.-метод. упр. заг. серед. освіти. – К.: Рад. шк., 1990. – 208 с.
26. Савченко О. Я. Реформування змісту початкової освіти / О. Я. Савченко // Почат. шк. – 1996. – № 1. – С. 4-8.
27. Савченко О. Я. Читання в 4 класі / О. Я. Савченко, Н. Ф. Скрипченко // Почат. шк. – 1989. – № 7. – С. 15-22.
28. Сергійчук З. О. Програма з народознавства (1 клас) // З. О. Сергійчук // Почат. шк. – 1990. – № 8. – С. 62-66.
29. Цільова комплексна програма "Навчальна книга" // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 115, арк. 59-85.

Havrylenko T.

TRANSFORMATION OF PRIMARY EDUCATION CONTENT IN UKRAINE IN THE LATE 1980S AND EARLY 1990S

The article deals with the development of the content of primary education in Ukraine in the late 1980s – the early 1990s. It is found out that the changes in policy, the democratization of public life in the late 1980s caused improvement in the educational sphere. New ideology concerning school education development (democratization, humanization, differentiation) which had been stated by the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union on the plenary meeting on February, 1988 and reflected in the Concept of General Secondary Education (1988) caused transformations in the content of primary education

Having analysed the school curriculums, programmes, textbooks for primary classes published in 1988-1991 we can conclude that the process of the development of the primary education content started at this period of time on the following new bases: methodological, i.e. depoliticization and deideologization (the educational material containing the information connected with political and ideological content was deleted from the programmes and textbooks); deunification (the different variants of school curriculums and programmes were introduced); humanization (the idea of childcentrism was approved through the introduction of the new component of school curriculum (a school component), different variants school curriculums); national orientation (new subjects were introduced into the process of education such as Native Land and Ethnology, more school hours for studying the Ukrainian language were introduced); didactic, i.e. humanitarization (a great attention was paid to the studying of the subjects in linguistics, arts and aesthetics; the pupils were supposed to get acquainted with the regional peculiarities of their native land and folklore); differentiation (the arrangement of school curriculums for different types of schools; the introduction of textbooks containing various tasks for the pupils with different mental abilities); integration (the introduction of the following integrated school subjects: Music and Motion, Creative Work, Man and Environment); variability (the introduction of elective school curriculums and programmes).

The initiated changes were assumed as a basis for the content of primary education in Ukraine and were reflected in legislative and regulatory documents, academic literature issued in the 1990s.

Key words: *content of primary education, school curriculums, programmes, textbooks, Ukraine.*

Стаття надійшла до редакції 01.10.2015